

УДК 343.8

<http://doi.org/10.5281/zenodo.400393>

© Попій Д.С., 2016

Д.С. Попій

**ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ
НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ
ЗА НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЗЛОЧИН
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ
КРАЇН СВІТУ**

Анотація. У статті розглядаються підходи законодавців різних країн світу щодо нормативного регулювання порядку призначення покарання за незакінчений злочин.

Ключові слова: покарання, призначення покарання, незакінчений злочин, спеціальна засада призначення покарання.

Аннотация. В статье рассматриваются подходы законодателей различных стран мира к нормативному регулированию порядка назначения наказания за неоконченное преступление.

Ключевые слова: наказание, назначение наказания, неоконченное преступление, специальное начало назначения наказания.

Abstract. The article examines approaches legislators around the world about the regulatory procedure pending sentencing for the crime

Key words: punishment, sentencing, pending a crime, a special principle of sentencing.

Теорія й методологія сучасної юридичної науки пропонує цілий набір пізнавальних засобів, які можуть (а деякі – й обов’язково повинні) бути використані при дослідженні кримінально-правових проблем сьогодення. Одним з апробованих і поширених у дослідженнях різних аспектів кримінального права гносеологічних прийомів є метод порівняльного правознавства (порівняльно-правовий, компаративний). Його сутність полягає у зіставленні інститутів (а частіше – окремих норм) кримінального законодавства й права різних держав світу та виявлення на цій основі спільних і відмінних, позитивних і негативних аспектів вирішення тих чи інших питань національним законодавцем [1, с. 1, 8; 2, с. 19–22]. При цьому на перше місце серед завдань і потреб таких досліджень традиційно висувається модернізація вітчизняного кримінального права й

законодавства про кримінальну відповідальність з урахуванням інформації, отриманої від порівняльного (компаративного) аналізу [3, с. 7]. Перспективним порівняльний метод є й щодо вирішення інших кримінально-правових питань – розвитку галузевої науки, вирішення в судах справ із «іноземним елементом», розробки міжнародних угод тощо [4, с. 11–12].

Одним з авторів, який влучно вказав на головну мету порівняльних досліджень у кримінальному праві, є Є.С. Назимко, який пише: «Застосування методу компаративістики має бути спрямоване на те, щоб більш ефективні правові норми і рішення продовжували діяти та запозичувались іншими державами, а менш ефективні – мають зникати шляхом їх усунення або вдосконалення» [5, с. 33–34]. Взагалі ж вихідним для всіх подібних досліджень положенням можна вважати ідею єдності кримінального права як соціального інструменту з історично спільними завданнями й функціями. Так, американський криміналіст Дж. Флетчер, пише, зокрема, що «між різними системами кримінального права насправді існує значно більше спільного, аніж ми звично вважаємо» [6, с. 8]. Доречно згадати й французького правознавця М. Анселя, котрий вважав, що зарубіжне право здатне розкрити перед юристом нові простори, й у порівнянні з іншими системами фахівець може краще пізнати право своєї країни, його специфічні риси [7, с. 36–38].

Компаративний порівняльно-правовий аналіз регламентації призначення покарання за незакінчений злочин у літературі, виданій в Україні, найбільш репрезентативно представлено в працях відомого вітчизняного правознавця М.І. Хавронюка [8, 9]. Торкались його також деякі інші дослідники – зокрема, С.С. Яценко [10], О.О. Дудоров [11], І.В. Красницький, Л.С. Щутяк [12], М.С. Дякур [13], Н.В. Маслак [14] та ін. Водночас, у деяких з опублікованих робіт відповідні питання мають все ж дещо обмежений обсяг, у інших висвітлено більшою мірою або регламентацію складу (законодавчого опису, ознак) незакінчених злочинів, або кримінальну відповідальність за окремі його види (або готування, або замах) за кримінальними законами деяких зарубіжних держав.

Актуальність вивчення досвіду законодавця іноземних держав в частині нормативної регламентації призначення покарання за незакінчені злочини визначається, на нашу думку, щонайменше наступними обставинами. По-перше, тим, що інститут незакінченого злочину відомий багатьом сучасним національним кримінально-правовим системам світу. Хоч у кримінальному законодавстві й у правовій доктрині різних зарубіжних країн така обставина, як

недоведення злочину до кінця, позначається за допомогою різної термінології («незакінчений і закінчений злочин», «стадії розвитку злочинної діяльності», «готування і замах», «стадії вчинення злочину», «стадії вчинення злочину тощо»), однак, як слушно зазначає з цього приводу В. І. Зубкова, у всіх випадках мова іде по суті про одну з центральних проблем кримінального права – визначення кримінальної відповідальності за вчинене й призначення відповідного покарання [3, с. 121–122]. Звідси слідує гіпотеза, що недоведення злочину до кінця є обставиною, яка може (повинна) враховуватись відповідними національними судами при призначенні покарання, що може знаходити відображення й у кримінально-правовій регламентації відповідних питань внутрішніми кодифікованими законодавчими актами. По-друге, інститут призначення кримінального покарання у законодавстві розвинених країн традиційно спирається на принципи індивідуалізації суворості кримінально-правового впливу, яка залежить, зокрема, й від ступеня тяжкості вчиненого, який вимірюється, зокрема, й тим, чи було доведено (не було доведено) винним посягання до кінця (завершено, закінчено його). По-третє, є підстави вважати, що цей принцип увійшов до міжнародних стандартів кримінального правосуддя, адже з онтологічних, гносеологічних і функціональних позицій міжнародні стандарти визначаються фахівцями як «єдині принципи й норми щодо поведінки суб'єктів права, які зафіксовані в основних джерелах міжнародного права як універсальних, так і в регіональних правових актах» [15, с. 667]. Низка таких міжнародних актів недвозначно вказує на те, що під час кримінального переслідування мають враховуватися, зокрема, різні аспекти стадій злочину, у тому числі й те, закінчений чи незакінчений злочин вчинено винним. Наприклад, у ст. 3 Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, зазначено: «оскільки це сумісно з вимогами внутрішнього законодавства, замах на вчинення будь-якого з передбачених у статтях 1 і 2 правопорушень, так само як і дії, підготовчі до вчинення таких, теж підлягають покаранню» [16]. У Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (ч. 2 ст. 7) державам-учасникам пропонується передбачити обставини, що пом'якшують відповідальність для осіб, які, будучи причетними до вчинення акту насильницького зникнення, реально сприяли поверненню зниклої особи живою [17] (що можна розуміти і як припинення вчинення, переривання акту незаконного позбавлення волі особи). Крім того, в деяких міжнародно-правових документах прямо передбачається доцільність розподілу ступеня суворості (інтенсивності)

кримінальної відповідальності залежно від тяжкості злочину, одним з критеріїв якої є, як відомо, і стадія (етап) вчиненого посягання. Так, у ч. 1 ст. 78 Римського статуту міжнародного кримінального суду вказано, що при визначенні міри покарання суд приймає до уваги такі фактори, як тяжкість злочину й особа винного [18].

Зважаючи на існування в світі множини національних кримінально-правових систем і кримінальних законів, слід визначитись із обсягами компаративно-правового аналізу, який повинен проводитися при дослідженні особливостей призначення покарання за незакінчений злочин. Вирішуючи це питання, перш за все ми беремо до уваги висновки М. І. Хавронюка, котрий пише, що загальні тенденції розвитку кримінального права в Україні й континентальній Європі багато в чому збігаються [9, с. 49]. По-друге, нами враховуються вказівки Ю. В. Бауліна, який вказує, що кримінально-правова система в Україні належить до постсоціалістичного типу [19, с. 38]. Зазначені обставини зумовлюють висновки про доцільність відбору для порівняльного аналізу законодавство перш за все країн, що, як і Україна, до 90-х рр. ХХ ст. входили до радянської правової системи. Доцільно звернути увагу й на кримінальні закони інших країн, право яких до цього ж часу належало до соціалістичного типу. Крім того, значний інтерес становить кримінальне законодавство держав, право яких, як і українське, входить до континентальної (романо-германської) сім'ї (яка, за деякими висновками, охоплює 2/3 сучасного людського суспільства) [10, с. 8; 20, с. 49–50; 21, с. 32]. Водночас, звичайно, не можна ігнорувати законодавчі рішення, які існують з досліджуваного питання у державах інших регіонів світу, які також використовують континентальну (романо-германську) систему права або інші системи.

Зважаючи на множинність, неоднорідність форми й змісту кримінального законодавства різних держав, а також з метою деякого впорядкування аналізу зарубіжних правових актів, доцільно використати їх групування всередині романо-германської кримінально-правової системи згідно із класифікацією, яку пропонує сучасний дослідник В.Н. Додонов. Згідно із наявністю спільних законодавчих традицій він розрізняє в межах романо-германської системи «французьку», «германську», «італо-іберійську» групи, а також групу «СНД» та «югославську» групу [21, с. 34].

До законодавчих актів «французької» групи належать, серед інших, КК Франції та Бельгії. У першому з них незакінчений злочин регламентується нормами п. 2 ст. 121-4 та ст. 121-5, які визнають караним замах на злочин

(надаючи описання цієї стадії) а також, у прямо передбачених законом випадках, – і на кримінальний проступок [22, с. 78–79]. Втім, у загальних положеннях цього закону вказівок щодо покарання і його призначення за замах не міститься. Можна припустити, що воно може враховуватись згідно зі ст. 132-24 КК Франції, яка передбачає, зокрема, що суд призначає покарання в межах, встановлених законом, у залежності від обставин злочинного діяння і особи виконавця [22, с.130]. Водночас у Книгах про певні групи злочинів (по суті – в Особливій частині КК Франції) можна знайти вказівки про те, яке покарання має призначатись за замах на певні злочини чи проступки. Наприклад, у ст. 412-13 вказано, що замах на вчинення проступків, передбачених абзацом першим ст. 413-10 та статтю 413-11 «карається такими самими покараннями» [22, с. 354]. Отже, покарання за закінчені злочини й замаху в таких випадках не відрізняються. Крім того, в КК Франції передбачено норми про відповідальність за підготовку до деяких злочинів [10, с. 63–64]. Вони містять самостійні санкції. Наприклад, згідно зі ст. 411-11 підмовляння вчинити злочин, передбачений главою першою «Про зраду і шпигунство» Книги четвертої (що в кримінальному праві України відповідало б ознакам готування до таких злочинів), якщо воно не призвело до вчинення злочину з причин, які не залежали від волі підмовника, карається сімома роками тюремного ув'язнення і штрафом [22, с. 343].

Згідно зі ст. 52 КК Бельгії замах на злочин карається безпосередньо більш м'яко порівняно з покаранням, встановленим за злочин (*безперечно, мається на увазі закінчений злочин – Д.П.*), у відповідності зі ст.ст. 80 та 81 цього закону. При цьому згідно зі ст. 53 КК Бельгії, визначено, в яких випадках і коли караються замаху на проступки [23, с. 63-64]. У свою чергу, ст.ст. 80 і 81, до яких відсилає ст. 52 КК Бельгії, належать до нормативного субінституту обставин, які пом'якшують покарання (що дозволяє зробити висновок, що незакінчення злочину є такою обставиною). Так, у ст. 81 КК Бельгії містяться формули, за якими мають переховуватись (замінятись) призначувані за наявності таких обставин (у т.ч. й за замах) покарання у вигляді строкового й довічного тюремного ув'язнення:

1) довічне ув'язнення замінюється строковим тюремним ув'язненням (від 20-ти до 30-ти, або від 15-ти до 20-ти, або від 10-ти до 15-ти років, або від 5-ти до 10-ти років, або на строк менше 3-х років);

2) тюремне ув'язнення на строк від 20-ти до 30-ти років замінюється ув'язненням на строк від 15-ти до 20-ти, або від 10-ти до 15-ти років, або від 5-ти до 10-ти років, або на строк не менше 3-х років;

3) тюремне ув'язнення на строк від 15-ти до 20-ти років – тюремним ув'язненням або від 10-ти до 15-ти років, або від 5-ти до 10-ти років, або на строк не менше 2-х років;

4) тюремне ув'язнення на строк від 10-ти до 15-ти років – тюремним ув'язненням на строк або від 5-ти до 10-ти років, або на строк не менше 6-ти місяців;

5) тюремне ув'язнення на строк від 5-ти до 10-ти років – тюремним ув'язненням на строк не менше одного місяця.

Подібною за структурою є ст. 82 КК Бельгії, яка регламентує пом'якшення (заміну) покарання у вигляді позбавлення волі. Водночас при заміні в порядку пом'якшення покарання у вигляді позбавлення волі суд може призначити й заміну його менш суворим покаранням – тюремним ув'язненням [23, с. 72–74].

Основним репрезентантом романо-германської правової сім'ї є, безумовно, німецьке кримінальне право. У КК Німеччини особливості покарання незакінченого злочину описано досить детально. При цьому, на думку А. Е. Жалінського, в німецькому праві готування до злочину не розглядається як кримінально карана стадія, а тому регламентація незакінченого злочину охоплює поняття замаху, умови його караності й відмову від злочину [24, с. 248–249]. Водночас С. С. Яценко вважає, що за КК Німеччини готування до злочинного діяння каране у випадку, якщо воно утворює склад іншого діяння (наприклад, викрадення автомобіля для використання його як знаряддя вбивства) або прямо передбачене в законі як злочин [10, с. 66]. Прикладом цього є § 83 КК Німеччини «Готування до державної зради» [25, с. 63–64].

З точки зору караності (й, відповідно, спеціальних засад призначення покарання за замах за німецьким кримінальним правом) замаху в КК Німеччини привертає увагу, що: 1) згідно з § 23 замах на злочин караний завжди, замах на кримінальний проступок – лише у випадках, коли це прямо передбачене законом. У цій же нормі встановлюється, що замах може каратись більш м'яко, аніж закінчене діяння. Якщо особа внаслідок грубої помилки не розуміла, що обраний для посягання об'єкт або засіб не дозволяють завершити діяння (що в українській правничій термінології відповідає поняттю «непридатний замах» [26, с.214-215]), німецький закон надає суду право або відмовитись від покарання, або ж пом'якшити його [25, с. 131]. Норма § 23 КК Німеччини є відсильною й пов'язана із нормами розділу про призначення покарання, які містяться в § 49 («Особливі пом'якшуючі обставини, передба-

чені законом»). У ній регламентуються правила пом'якшення покарання, які суд може застосувати, призначаючи його за замах на злочин:

1) довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі на строк не менш ніж три роки;

2) при строковому позбавленні волі покарання може бути призначене максимум до трьох чвертей передбаченого максимального строку, а при грошовому штрафі те ж саме діє щодо максимальної суми денних ставок;

3) підвищений мінімальний строк покарання знижується: у випадку мінімального строку від 10-ти до 5-ти років – до 2-х років, у випадку мінімального строку від 3-х чи 2-х років – до 6-ти місяців, у випадку мінімального строку від 1 року – до 3-х місяців, а у інших випадках – до мінімального строку, передбаченого законом;

4) при непридатному замаху суд може пом'якшити за власним розсудом або знизити його до встановленого законом мінімального строку призначеного покарання або замінити позбавлення волі штрафом [25, с. 149, 150].

Як бачимо, в Німеччині незакінчений злочин враховується в практиці призначення покарання як одна з особливих пом'якшувальних обставин, а невдалий замах карається значно м'якше, ніж замах вдалий.

У «германську» групу романо-германської правової системи входить і кримінальне право іншої європейської держави – Австрії. Слід зазначити, що в КК цієї держави готування також не виділене як кримінально каранна стадія (відповідальність за неї не передбачається). Питання караності замаху вирішені у інший, порівняно із німецьким й українським кримінальним правом, спосіб. Так, в ч. 1 § 15 «Караність замаху» проголошується, що покарання за умисну дію є санкцією не лише для закінченого діяння, але й для замаху на його вчинення, і за співучасть у ньому, а згідно з ч. 3 § 15 передбачається обов'язкове незастосування покарання при непридатному замаху. Водночас, згідно з п. 13 ч. 1 § 34 «Особливі пом'якшувальні обставини» такою обставиною є, серед іншого, і вчинення замаху [25, с. 51, 52, 77]. Однак, жодних вказівок з приводу обов'язкового зменшення покарання в таких випадках (як це зроблено, наприклад, в КК Німеччини) австрійський законодавець не надає.

КК Швейцарії – ще один представник «германської» групи. Як і в багатьох європейських кримінальних законах, готування до злочину в ньому не є караним [3, с. 128]. Вирішення питання про покарання за замах на злочин в цьому КК узгоджується із принципами вирішення його в інших розглянутих вище кримінальних законах групи. Так, згідно зі ст.ст. 21 («Незакінчений

замах»), 22 («Закінчений замах») КК Швейцарії, при замаху на злочин особа може бути покарана менш суворо («більш м'яко»), що, згідно зі ст. 65 («Випадки заміни покарання»), дозволяє суду:

1) призначити замість довічної каторжної тюрми – каторжну тюрму на строк не менше десяти років;

2) замість каторжної тюрми із особливо визначеним мінімальним строком – каторжну тюрму;

3) замість каторжної тюрми – тюремне ув'язнення від 6-ти місяців до 5-ти років;

4) замість тюрми з особливо визначеним мінімальним строком – тюремне ув'язнення;

5) замість тюремного ув'язнення – арешт або штраф [28, с. 79, 124].

При непридатному ж замаху суддя може пом'якшити покарання «на власний розсуд» (ст. 23), що, згідно зі ст. 66 КК Швейцарії, дозволяє суду при призначенні покарання не спиратись на його вид і розмір, передбачені в санкції статті (однак, не можна призначити покарання у межах, нижчих від мінімальних для даного його виду) [28, с. 79, 80, 124, 125].

До континентальної системи належить і кримінальне право Японії, яке, однак, на думку В. Н. Додонова, не входить до перерахованих вище груп, маючи власну, своєрідну школу [21, с. 9]. Водночас, оскільки цей КК складався під впливом німецького права [29, с. 9], ми розглядаємо його поряд із деякими іншими законами «германської» групи. Зазначимо, що в КК Японії в ньому передбачається факультативне (через дискреційне формулювання «може бути») пом'якшення покарання особі, яка почала злочин, але не змогла довести його до кінця (ст. 43 КК Японії), та вказано (ст. 44 КК), що караність замаху визначена у відповідних статтях (прийом, відомий і деяким європейським кримінальним законам) [29, с. 53]. Маються на увазі норми, які іноді доповнюють заборонні приписи Особливої частини японського кодексу. Це, наприклад, стаття 102 «Замах на вчинення злочину», яка завершує главу 6 «Злочини, що полягають у втечі», в якій зазначено: замах на вчинення діянь, передбачених цим розділом, є караним [29, с. 75]. При цьому не йдеться про встановлення виду і розміру покарання. Очевидно, воно визначається на розгляд суду. У зв'язку з цим не можна визнати точним твердження І.В. Красницького та Л.С. Щутяка, які вказують, що КК Японії, а також Боснії і Герцеговини належать до кримінальних законів, «де визначення поняття замаху поєднано з визначенням розміру і виду покарання за нього» [12, с. 28]. Насправді ж ані виду, ані розміру покарання в японському законі не встановлюється. Викон-

ристано поширений принцип залежності покарання від санкції, встановленої за закінчений злочин у Особливій частині із факультативним (КК Японії) або обов'язково визначеним зниженням.

Деякої неточності вказані вище автори припускаються й в оцінці принципів призначення покарання за замах, закріплених в одному з кримінальних законів т.зв. «югославської групи» – КК Боснії і Герцеговини. У його ст. 26 «Замах» визначено, що замах на злочин є караним, якщо за цей злочин встановлене певне покарання (позбавлення волі на строк до трьох років або більш суворе покарання), а так само, якщо закон прямо передбачає покарання лише за замах. При цьому покарання за замах має призначатись у межах, установлених за певне злочинне діяння, але покарання може бути й зменшене. Привертає увагу, що за непридатний замах на злочин (із непридатними засобами або на непридатний об'єкт) згідно зі ст. 27 КК Боснії й Герцеговини винний може бути звільнений від покарання або має бути покараний менш суворо [30].

Серед кримінальних законів «італо-іберійської» групи звернемо увагу на положення КК Іспанії та КК Сан-Марино в частині регламентації ними покарання незакінченого злочинного посягання. Так, згідно з першим із них за готування до злочину покарання не загрожує. Призначається воно лише за замах на злочин. Замах на кримінальний проступок є караним лише, якщо діяння вчинене проти особи або власності (ст.ст. 15, 16 КК Іспанії). У ст. 62 цього кодексу встановлено, що покарання за замах на злочин призначається у розмірі, нижчому на один або два ступені, аніж передбачено за вчинення цього злочину, в адекватному розмірі, враховуючи небезпечність правопорушника, спрямованість умислу і ступінь завершення діяння [31, с. 15, 29].

Схожими на викладені вище є приписи КК Республіки Сан-Марино щодо незакінченого злочину в тій частині, що передбачають: покарання за замах на злочин («спробу вчинення») може бути зменшене від одного до двох ступенів (ч.ч. 1, 2 ст. 26). Водночас в цьому кримінальному законі, на відміну від іспанського, покарання (зменшене від одного до двох ступенів) може бути призначене й за один із видів готування до злочину – нереалізоване підбурювання до злочину (ч. 4 ст. 26 КК Сан-Марино). Крім того, зазначений закон (ст. 27) розрізняє й такий вид замаху, як «умисний злочин, що не відбувся» (по суті йдеться про вчинення злочину з матеріальним складом, при якому з об'єктивних причин не настали суспільно небезпечні наслідки). Цей замах карається більш суворо порівняно зі спробою, але менш суворо, аніж закінчений злочин – покарання може бути зменшене на один ступінь. Зазначимо, що

зменшення покарання на один ступінь чи кілька ступенів (ч. 2 ст. 93 КК Сан-Марино) означає, що тюремне ув'язнення зменшується до п'ятнадцяти днів; позбавлення прав першого ступеня зменшується до 3-х місяців; грошовий штраф зменшується. Однак, арешт і щоденний штраф не підлягає зменшенню [32, с. 46,47].

Виходячи із викладеного, можна впевнено стверджувати, що призначення покарання за незакінчений злочин у країнах Європи отримало власне правове регулювання. Безумовно, окремі моменти заслуговують на окрему увагу і дослідження, їх вчасна імплементація здатна покращити якість і дієвість чинного законодавства про кримінальну відповідальність України. Так, для удосконалення чинного законодавства є корисним впровадження міжнародного досвіду при нормативному регулюванні призначення покарання за окремі види попередньої злочинної діяльності із метою покращення законодавчої техніки.

Література

1. Музика А. Порівняльні кримінально-правові дослідження в Україні (сучасний етап) / А. Музика // Юридичний Вісник України. – 2008. – № 17. – С. 1, 8;
2. Савченко А.В. Порівняльні кримінально-правові дослідження / А.В. Савченко // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2002. – № 3. – С. 19–22;
3. Зубкова В.И. Уголовное законодательство европейских стран: сравнительно-правовое исследование: монография / В.И. Зубкова. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 328 с.;
4. Голяк Л.В. Порівняльне правознавство: курс лекцій / Л.В. Голяк, А.С. Мацько, О.В. Тюріна. – К.: МАУП, 2004. – 200 с.;
5. Назимко Є.С. Зарубіжний досвід кримінально-правової регламентації інституту покарання неповнолітніх: монографія / Є.С. Назимко. – К.: КНТ, 2015. – 368 с.;
6. Флетчер Дж. Основные концепции современного уголовного права / Дж. Флетчер, А.В. Наумов. – М.: Юристъ, 1998. – 512 с.;
7. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права / М. Ансель // Очерки сравнительного права. – М.: Прогресс, 1981. – С. 36–86;
8. Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного Кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними / М. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 5. – С. 108–113;
9. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.;
10. Яценко С.С. Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав: навч. посіб. / С.С. Яценко – К.: Дакор, 2013. – 168 с.;
11. Дудоров О.О. Особливості призначення покарання за незакінчений злочин // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матер. міжн. наук-практ конф. (Луганськ, 20–21 трав. 2011 р.). – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – С. 165–174;
12. Красницький І.В. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України: монографія / І.В. Красницький, Л.С. Щутяк. – Львів:

ЛьвДУВС, 2015. – 224 с.; **13.** Дякур М.Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Дякур Марія Дмитрівна. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – 198 с.; **14.** Маслак Н.В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: монографія / Н.В. Маслак. – Х.: Право, 2010. – 232 с.; **15.** Ляхівненко С.М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики / С. М. Ляхівненко // Держава і право. – Вип. 51. – С. 666–672; **16.** Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_162; **17.** Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. – Електронний ресурс. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_154; **18.** Римський статут міжнародного кримінального суду. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute%28r%29.pdf; **19.** Баулін Ю.В. Кримінально-правова система в Україні: загальна характеристика / Ю.В. Баулін, М.В. Буроменський, В.В. Голіна та ін. // Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи. – К.: ВАІТЕ, 2015. – С. 37–74; **20.** Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: монографія / В.В. Кузнецов – К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.; **21.** Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография / В.Н. Додонов; под общ. ред. С.П. Щербы. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 448 с.; **22.** Уголовный кодекс Франции. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.; **23.** Уголовный кодекс Бельгии. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2004. – 561 с.; **24.** Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право / А.Э. Жалинский – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 560 с.; **25.** Уголовный кодекс Федеративной республики Германии. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.; **26.** Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – 528 с.; **27.** Уголовный кодекс Австрии. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 352 с.; **28.** Уголовный кодекс Швейцарии. – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002 – 350 с.; **29.** Уголовный кодекс Японии / Науч. редактирование и предисловие докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 226 с.; **30.** The Criminal Code of Bosnia and Herzegovina // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>; **31.** Уголовный кодекс Испании: пер. с исп. – М.: «Зерцало», 1998. – 218 с; **32.** Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 253 с.